

Cserépfalu ragadványnevei

I. Bevezetés

Cserépfalu község Borsod megyében, a mezőkövesdi járásban fekszik. A Magyar Nyelvjárások Atlaszában az M 1. számú kutatópont. Ezeket az adatokat nem számítva, eddig nem jelent meg cikk sem nyelvről, sem néprajzról. E dolgozat, amely egy nagyobb tanulmány része, a község névadását kívánja bemutatni a kezdetektől napjainkig. A ragadványnevek alapján igyekszem most néhány érdekesebb kérdésre választ adni. Dolgozatomban a helyszíni gyűjtés módszerét alkalmaztam. Írásos anyagot csak akkor néztem meg, amikor a személynévi eredetű ragadványneveket rendszereztem (a református egyház anyakönyve 1732-től).

A ragadványnév mint műszó összefoglaló jellegű. Magába foglalja mindazokat a neveket is, amelyeket igen sokan alkalmaznak e terminus technicus helyett (LŐRINCZE LAJOS: MNyj. I, 68; FEHÉRTÓI KATALIN: MNY. LXII, 462). A továbbiakban a *ragadványnév* megjelölést használjuk.

A szamosszegiekhez hasonlóan (vö. MNyj. XII, 110) a cserépfalusiak a ragadványnevet csúfnévnek tartják, a megjelölés is *csúfoloqdaqne'v*. Alig van olyan család, amelyiknek ne lenne ilyen neve. Az illető előtt nem is használják, csak akkor, ha sérteni akarják, vagy ha a civódást keresik. Nemcsak az idősebbek haragszanak érte, hanem a fiatalok is, noha előttük egyes ragadványnevek eredete már nem világos, csak annyit tudnak, hogy apjuk, nagyapjuk is haragudott, mikor a ragadványnevét meghallotta. A hivatalos bejegyzésekben, mint például a községi anyakönyvben is finoman megkerülték, s csak a ragadványnév kezdőbetűjét írták le. Érdemes megemlíteni, hogy többnyire a teljes név után következik ez a betű: Tóth Sándor b. azaz *Bajusz* Tóth Sándor.

A sértő jelleget nemcsak a személyekre vonatkoztatott ragadványnevek mutatják, hanem a falu egyes részeinek ilyen jellegű elnevezései is: *Kisamerika*, *Tyükszarücca*, *Hatház*, *Daruszög*. Itt kell megemlítenünk a szomszédos vagy közeli helységek lakóinak kimondottan sértő, olykor durva megnevezéseit is: *malac*, 'cserépváraljai', *ragács* 'noszvaji', *rütyő* 'bogácsi', *egricikra* 'egri', *tatár* 'tardi', *zaplatyi*, *potyész* 'répáshutai', *matyag* 'mezőkövesdi', *maqoc* 'kisgyőri', *vadmacskás* 'kácsi', *gaggancs* 'bükkszérci'.

Gyakran tapasztaljuk, hogy a ragadványneveket két csoportra osztják: régiekre és újakra. Ez a felosztás túlságosan tág, hiszen nem tudjuk, hol a határ a régi és az új elnevezések között. Helyesebbnek véljük azt az osztályozást, vajon szerzett-e vagy örökölt. A szerzett ragadványneveket zárójelben sz-szel jelölöm.

Egy közösségben mindig problémát jelent, hogy az azonos nevéket miként különböztessék meg. A családban *öreg* és *fijatal*, az unokáé *gyerek*. Az első két megjelölés megtalálható a régi kurátorkönyvben is 1793-ból. A fenti elnevezések nem tartósak, mert az idők folyamán a *gyerékből fijatal*, a *fijatalból öreg* lesz. Determinálni kellett.

A ragadványnevek egy részét teljes név helyett használják. Újabb keletkezésű szerzett ragadványnevek. Nagy sértésnek számít, ha az illető előtt mondják. Érdekes formai sajátosságuk, hogy többnyire határozott névelővel használják, bizonyítva egyrészt azt, hogy csak arra az egy személyre vonatkozik, másrészt a köznévi eredetet: *Csillag* (sz., Nyíró Károly), *Dürcsi* (sz., Tóth Lajos) *Gatya* (sz., Kéméndi Sándor), *Kizsgazda* (sz., Mizser Károly), *Kolë* (sz., Marton András), *Pacák* (sz., Lukács Lajos), *Szálkás* (sz., Apostol Bálint).

A ragadványnevek zöme a családi név helyett használatos. A ragadványnévhez kapcsolódik a keresztnév, becézett formában is: *Pëcki Pesta* (Derda István), *Gagë Julis* (Kósik Julianna), *Kani Lajos* (Mizser Lajos). A gyermekek és a fiatalok hozzá teszik még a *bátyám* illetve *në'në'm* megjelölést is. A teljes név helyett igen ritkán használják, többnyire idegenek előtt vagy hivatalos ügyben, tehát ott, ahol nem ismerik, hogy a ragadványnév melyik családi nevet takarja.

A ragadványnevek a családi névhez hasonlóan öröklődnek. Az öröklődés azonban nem olyan következetes, mint a családi név esetében. Az olyan családokban, ahol több gyermek is van, egyesek újabb nevet kapnak. Ez lehet a feleség ragadványneve is. Az sem szükségszerű, hogy az apa ragadványneve a meghatározó. Gyakori eset, hogy a gyermek az anyja ragadványnevét örökli, vagy ha az anya más falubeli, a családi nevét veszi át ragadványnévként, mivel más községben ismeretes nevek itt szokatlanok.

A falu közkútjait is a ragadványnévvel látták el. Akinek a háza előtt ásták a kút, annak a ragadványneve a kút megjelölőjévé is vált. Ha az illető család el is költözött onnan, a kút neve megmaradt. Manapság már csaknem minden ház udvarán van kút, így az elnevezések lassan elvesztik jelentőségüket. Az alábbi neveket találjuk: *Bonnár-kút*, *Cifra-kút*, *Lebenc-kút*, *Sërgolt-kút*, *Sufri-kút*, *Tamás-kút*, *Ubicko-kút*.

II. A ragadványnevek rendszere

Névkutatásunk eddig számos rendszerezési alapot mutatott be. A cserépfalui ragadványneveket most eredet szempontjából akarjuk vizsgálni. Az eredet osztályozásakor is több csoportot állítottak fel (LŐRINCZE: MNyj. I, 75; PÁKOZDI: uo. VII, 83; PENAVIN: uo. IX, 182; BALOGH: uo. XII, 119). Egészen pontosan nem illenek minden vidékre, azaz tökéletes sémát nem állíthatunk fel. Már csak azért sem, mert egyes nevek több kategóriába is beleillenek. Dolgozatomban az előzőkhöz hasonló csoportokat állítottam fel, s ezeket még kisebb részekre is osztottam, hogy a differenciálódás hangsúlyt kapjon.

A) A rokonságra utaló ragadványnevek

1. Az apa neve (keresztneve, vezetékneve) megkülönböztető jellegű. A nevek többségét ma már nem használják, csak ragadványnévként. A vezetéknevből alakult ragadványnevek eredeti funkciója megszűnt: helybeli családok nevei voltak. Más faluból csupán keresztnevek illetve, a becézett alakot találjuk.

a) Vezetéknév: *Büdi* (Mizser), *Csordás*^s (Nagy, Tóth), *Hé'ti* (Mizser), *Juhász* (Tóth), *Kondás*^s (Tóth), *Vasas*^s (Kósik).

b) Keresztnév: *Gábor* (Erdős, Mizser), *Gérgěj* (Kósik), *Mátyás* (Dósa), *Pęitęr* (Mizser), *Tamás* (Lukács). E nevek közül utónévként csupán a *Pęter* használatos jelenleg. *Jęņęü* (Boros): a 90-es években jött a faluba Borsodgesztről Boros Jenő. S mivel a *Jenő* név nem volt használatos a községben, a leszámítottakat is így nevezték.

c) Becézett forma: *Bandi* ~ *Bangyi* (Tóth): a *Bangyi* név Cserépfalun nem használatos, annál inkább Bogácson és Mezőkövesden. *Bęra* (Papp), *Fęrke* (Derda), *Frinci* (Kósik), *Gyuri* (Szabó), *Istik* (Szabó), *Jani* (Kósik), *Marci* (Gönczi), *Matyi* (Tóth), *Pali* (Hák), *Pęti* (Derda), *Pętyu* (Hüvelyes), *Samu* (Tóth), *Zsiga* (Boros, Tóth), *Tardi Gęci*: az 1920-as években költözött a községbe Tardról Nagy Gergely (becenevén: Geci). Utódai nemcsak a becenevét, hanem származási helyét is „örökölték”. A felsorolt becenevek közül ma már csak a következőket használják: *Bandi*, *Jani*, *Pali*.

d) A természetes apával összefüggő ragadványnevek: *Csendő'r*: mind a törvényes, mind a természetes apa neve Papp volt, ezért a foglalkozást jelölték. *Kosút* (Kósik); Nem Kossuth Lajosról nevezték el az illető családot, hanem Kossuth (az egyházi anyakönyvben ezzel az ortográfiával szerepel) János nevű tanítóról, aki az 1820-as években működött a faluban. *Podolaji* (Hüvelyes): Bodolai nevű segédjegyzőről (1880). *Sęnki* (Derda): a természetes apa személye bizonytalan volt.

2. Az anya neve. Sokkal inkább dominál itt a megkülönböztető jelleg, mint a fentiekben. Keresztnév csak egy akad, az is becézett formában. A veze-

téknevek közül csupán kettőt találunk, amelynek helybeli képviselője van. A többi más faluból való. A népdal szerint: „*Mán Cserébbe, vík Cserébbe nem tanálok szeretőit. El kél mēnni más faluba, más faluba férhēm̄mēnni (mēnnő^usūlni)*”; Ez az exogám formát igazolja, noha a faluban tiltakoznak ellene: *tanátlunk mink a magunk falujába is*. A ragadványnevek tanúsága szerint a cserépfalusi legények szívesen hoztak a szomszédos vagy a közeleső falvakból feleséget, és a lányok sem húzódoztak, ha más faluból kérték meg őket. Egyáltalán nem volt zárt közösség, ezt alátámaszthatjuk azzal is, hogy a község jelentős hányada foglalkozott fuvarozással. A vallási különbség sem volt lényeges. Házasodtak katolikus községből is (Bogács, Cserépváralja, Felsőtárkány, Kács), bár a református községekkel tartottak jobb kapcsolatot, mivel Cserépfalu is református.

a) Becenév: *Dudika* (Tóth): a Judit név (becézve: Juda, Dudi, Dudika) divatja a múlt század első felében volt az egyházi anyakönyv tanúsága szerint.

b) Vezetéknév: helyi: *Bonnár* (Bodnár, Dósa, Mizser), *Bojtár* (Mizser); más faluból való: Bogács: *Hő^uca* (Vályi Nagy), *Nyeste* (Kósik), *Antus* (Tóth). Bükkzsérc: *Lő^uci* (Kis), *Pap* (Szabó), *Pofozá* < Povožán (Erdős), *Pucik* < Poczik (Lukács). Felsőtárkány: *Kukukk* (Hüvelyes). Kács: *Kácsi* (Kéméndi). Kisgyőr: *Barsi* (Kósik), *Bihari* (Derda), *Baqdi* < Bódy (Kósik). Mezőkeresztes: *Bakos* (Balogi), *Kispál* (Balogi), *Përç* (Mizser), *Vas* (Boros).

B) A foglalkozásra utaló ragadványnevek

Körülbelül száz év előtti állapotot tükröznek. A főfoglalkozás a juh, tenyésztés volt; még a testi tulajdonságokra is innen vesznek kifejezést (*juhúp, juláb*). A mellékfoglalkozások közül a famegmunkálást emelhetjük ki. Érdekes-hogy a földművelés szókincséből alig találunk kifejezést.

1. Erdőjárás: *Banka* (Hegedüs), *Cinke* (Hegedüs); a megjelölt madarak hangját tudták utánozni, s ezt madarászás közben felhasználták. *Csętreng* (Lukács): mindig az erdőt járta, *csętrengęlt*. *Csipke* (Hüvelyes); csipkebogyót szeretett szedni.

2. Foglalkozásnév: + *Asztalos*^s (Tóth), *Bacsq* (Kéméndi) 'számadó juhász'; *Csęszkq* (Tóth) 'a csizmadiák gúnyneve'; *Faragq* (Jakab) 'fafaragó', *Faragq* (Nemes) 'kőfaragó', *Hęntęs*^s (Mizser), *Jágęr* (Sütő), *Kiskondás*^s (Kósik) 'a fiatal barmok őrzője'; *Kotrq* (Jakab) 'kéményseprő', *Drő^utos* (Kéméndi): az eltört cserépedényt megdrótozta a drótostót helyett; *Kő^uműves*^s (Tóth), *Lisztęs*^s (Kovács, Lukács) 'molnár'; *Męszes*^s (Tóth) 'mészégető'; *Orvos* (Hüvelyes) 'gyógyító ember': a múlt században voltak olyan emberek, akik embert és állatot tudtak gyógyítani különféle főzetekkel, esetleg ráolvasásokkal. Ezek neve *orvos* volt (a 'medicus, Arzt' jelentésű szót *orvasnak* ejtik). *Pásztor* (Kósik, Lovász) 'szőlőpásztor', *Pęndęlvarraq* (Tóth András sz.): fehérműt kizárólag nők varr-

tak, így nagyon feltűnő volt, hogy egy férfi foglalkozott vele. *Susztër* (Nagy), *Szzenes*^s (Boros) 'szénégető'; *Vizibonnár* (Dósa): a patak mellett lakó bodnáról.

3. Használati tárgy, mesterségszó: *Gatya* (sz. Kéméendi Sándor), *Litya* (sz. Balogi András) 'rövidujjú, fodros nyári női blúz'; *Harsli* (Erdős), 'gyalu-féleség'; *Pászma* (Lukács, Mato) '50 ige a motóllán'; *Pitli* (Tóth) 'malomban használt szitaféleség'; *Sërgolt* (Tóth) 'lakkféleség'; *Sápijǵǵ* (Kósik) 'faszorító', *Sidrik* (Derda) 'csiszoló'; *Sufri* (Lukács) 'fabódé'; *Tipá* (Nagy) 'gyalu'.

4. Rang, hivatás: *Katona* (Tóth): valamelyik ősök 12 évet szolgált az osztrák hadseregben; + *Öürmestër* (Derda): az osztrák hadseregben ezt a rangot érte el; *Údbírǵǵ* (Kósik) 'az utakért felelős ember'.

5. Egyéb: *Patkó^ucki* (Tóth), *Pëtënc* (Kovács): játszi képzesű mind a két elnevezés, s csak halványan utal a foglalkozásra.

C) A szóhasználaton alapuló ragadványnevek

Itt a szokatlanságot kell kiemelni. Az emberek jól ismerik egymás beszédmódját, s ha már csak egy szóban is eltérnek a megszokottól, ragadvány-név lesz belőle. Tehát az embernek nagyon kell vigyáznia beszédére ebben a szűk közösségben.

1. Idegen szavak: vehetnénk a gyakori szóhasználat kategóriájába is, de az idegenséget hangsúlyozzuk, noha a faluban az eredeti jelentést már nem ismerik: + *Kontész* (Kis) <német *Komtesse* 'grófnő'; *Kucsër* (Kósik, Tóth) <német *Kutscher* 'kocsis'; *Mënar* (Kósik) <svéd *menar* 'gondolom'; *Pëla* (Tóth) <cigány *pëlo*; + *Pimuzsi* (sz. Mizser) <cigány *pī muži*; *Vaszisz* (Hák) <német *was ist?* 'mi?'

2. Gyakori szóhasználat: *Barát* (sz. Móré Imre), *Cibe* (Hák), *Këjccër* (sz. Kerékgyártó Gábor), *Bandër* (Derda) 'híres muzsikás cigány neve'. *Kizsgazda* (sz. Mizser Károly), *Lövök* (Lukács), *Nyǵss* (sz. Lukács Lajos) 'nyers'; *Ugya* (Boros).

3. Beszédhiba: *Dradë* ~ *Gradë* (Nagy), *Gagë* (Kósik), + *Gene* (Kósik), *Polint* (Boros) 'forint'; *Badas* (Kéméendi) 'vadas'.

4. Más ejtés, nyelvbotlás: *Ëjsprǵm* (Lukács) <*ëjspǵm* 'édesapám'; *Fukti* (Hüvelyes) <*fut ki*; + *Gǵzsër* (Mizser) <*Gád*, *Áser* 'Jákob fiai'; *Juficër* (Vályi Nagy) <Lucifer, *Kolë* (sz. Marton András) <'kolléga, jóbarát'; *Komó^u* (Mizser) <koma; *Lëbenc* (Lukács) <labanc; + *Puppǵ* (Hüvelyes) <pipa; *Supak* (Kompa) <kupak.

5. Népdalból vett: + *Babǵm* (Kósik), *Recǵfice* (Dózsza).

D) Birtoklást kifejező ragadványnevek

1. Ingatlan. Általában az üzleti élettel függnek össze. Egy olyan épületet jelölnek meg, amelyekben eladás történik (más igen ritka). A község üzleti élete a múlt század 70-es éveitől a második világháborúig a zsidók kezében volt. Néhányan a falubeliek közül is megpróbáltak üzletet nyitni, főként kocsmát. Ezek nem sokáig működtek, de a velük összefüggő ragadványnevek fennmaradtak. *Bükkös* ~ *Bükkajás*^s (Erdős): a Bükkalja nevű kocsmáról, *Fonqu* (Balogi) < 'fonóházas': a faluban kevés fonóház működött és a századforduló idején Balogiéké volt a leghíresebb. *Nemzetis* (Lukács): a Nemzeti nevű kocsmáról, *Gondüzös* (Nagy): a Gondúzónévű kocsmáról; *Darállós* (Mizser): a faluban csak neki volt darálója, *Baotos*^s (Mizser).

2. Állat. *Kani* (Mizser): az egyik ősi nem heréltette ki csődörét, *kani lova vaot*. Ez szokatlan, mert általában egy apaállat volt a faluban, de azt nem fogták munkára. A *csődör* ~ *csüdör* szó jelentése nem apaállat volt. *Kécské's* (Kéméndi, Kósik): kecskét csak a szegényebbek tartottak. *Pókos*^s (Hüvelyes): a pókos ló nagyon keveset ért, így az előzőhöz hasonlóan ez a ragadványnév is meghatározta az illető család helyét a községben.

E) A lakóhelyre utaló ragadványnevek

1. A falu valamely részén lakó. *Belső* (Csávás): a község alapvetően három részre oszlik: Alvég, Felvég és Belsősor, tehát a név viselője a Belsősorton lakott. *Dombi* (Boldizsár): a falu keleti részén lévő név nélküli dombon lakott; + *Faluházasi* (Mizser): a tanácsház régi neve faluháza volt. *Felső* (Derda, Mato): felvégesi; *Iskolaji* (Csávás, Mizser), *Kaobi* (Lukács): az egyik zsidó boltos fiát hívták így, s a Lukács-gyerekek sokat játszottak vele. *Közi* (Derda, Mato), *Pijaci* (Nagy), + *Réjti* (Virág): az Alvég folytatása a Rét, melyen mindössze egy ház állt. *Templomi* (Tóth), *Toronyi* (Tóth): a jelenlegi templom helyén volt a harangláb, helyi nevén: *toro*ⁿ, a régi templom pedig a felvidéki szokásoknak megfelelően a temetőben.

2. Más helységek neve. 1945 előtt a szegényebbek szívesen szegődtek el idegenmunkára az ország különböző részeibe. A summásság lejárta után sokan annak a helységnek a nevét kapták ragadványnévként, amelyikben szolgáltak. *Csirminkő* (Mórë) < Csirminkó-tanya (Pest m.), *Kalas* (Kéméndi) (Pest m.), *Piskő* (Erdős) < *Piskó* (Baranya vm.), *Rádó* (Lukács) < Rádó (Zala vm.), *Rozsnyó* (Lukács) < Rozsnyó (Gömör m.).

F) Belső tulajdonságot kifejező ragadványnevek

Az az érdekeség figyelhető meg, hogy igen ritkán nevezik nevén az illető tulajdonságot, hanem helyette egy — a tartalomnak megfelelő — főnevet használnak. Így melléknév csak ritkán fordul elő.

1. Állatnév. Az állatok egy-egy emberi tulajdonságot jelölnek. Az állatnév a tulajdonsággal együtt eredetileg egy hasonlatot képezett: *szelíd, mint a báránka*. Aztán a jelzett szó vette át a jelző jelentését.

Báránka (Mizser) 'szelíd'; *Cica* (Szabó) 'kedveskedő'; + *Csüdör* (Tószögi) 'nemi képességét kiélő férfi, ritkábban nő'; *Girind* (Hegedűs) 'görény, búzt árasztó élőlény'; *Nyuszi* (Nagy) 'félénk'; *Pęicsik* (Balogi) 'lóbögöly; szemtelen ember'; + *Poloska* (sz. Tószögi József) 'vérszívó': Tószögi József volt a falu betyárja, az Alföldre is lejárt lovat kötni, *mindenkinek csak a vérit szítta*. A falubeliek 1905-ben a kocsmában agyonverték. *Tubu* (Tóth) 'galamb; szelíd ember'; *Tubújka* (Tóth) 'kis galamb; szelíd ember'; *Vatka* (Derda) 'vad természetű ember'; *Várnyú* (Dósa) 'a más kárát leső ember'.

2. Népnév. Egy-egy tulajdonságot jelöl a falubeliek meghatározásában, azaz a róluk kialakult vélemény is tükröződik. *Barkaç* (Mizser) 'barkósági, a veszekedést kereső ember'; *Muszka* (Tóth) 'oroszlány, vad, kegyetlen ember': a ragadványnév az 1849-es cári invázióval kapcsolatos, amikor a cári hadsereg egyik alakulata teljesen feldúlta a községet, mivel ellenállásba ütközött. *Zsidqç* (Jakab) 'ravasz, álnok, másokat becsapó ember'.

3. Használati tárgy. Az előzőekhez hasonló funkciójú. *Babosfzék* (sz. Derda) 'nagyevő': régebben — különösen a nagy munkák idején kevésszer, de nagyobb edényben főztek, általában babot vagy káposztát. *Fagaras* (Erdős) 'értéktelen pénzdarab; kuporgató ember'; *Pípa* (Móré) 'jópipa, jómadár, csibész'.

4. Hitélet. *Hívő* (Kósik) 'jehovista': egy természeti csapás alkalmával lett reformátusból jehovistává. *Krisztus* (Erdős) 'Krisztus-hívő; a keresztet imádó': egyik ősök a katolikus Cserépváraljáról nősült. *Maçzes* (Kósik) 'Mózesrel foglalkozó, bibliás ember'.

5. Egyéb, *Bandás* (sz. Derda Béla) 'bandában járó, saját baráti körével foglalkozó'; *Bëndő* (sz. Jakab Endre) 'nagyevő'; *Cifra* (Mizser) 'a cifraságokat kedvelő'; *Csqqrész* (Erdős) 'tolvaj természetű'; *Dürcsi* (sz. Tóth Lajos) 'duzzogó'; *Hibás* (sz. Nemes Balázs) 'bolond, félnotás'; *Legéi* (Németh) 'legénykedő, hetvenkedő'; *Pacák* (sz. Lukács Lajos) 'együgyű'; *Possatt* (Tóth) 'savanyú, kedélytelen'; + *Puna* (Derda) 'a nemi életet kedvelő'; + *Savanyú* (Kis) 'kedélytelen'.

G) Külső tulajdonságon alapuló ragadványnevek

A ragadványnévadás itt a legkönnyebb és legszerteágazóbb. Egy-egy testi tulajdonságra sok azonos jelentésű szót találunk. A névmágia már jóval kevesebb szerepet játszik, mint a fentiekben, jóformán csak az állatnevekre korlátozódik. A megfelelő tulajdonságot többnyire a nevéen nevezik.

1. Állatnév. Valamennyi egy külső emberi tulajdonságot takar. Itt is a hasonlóság az alap — külső megjelenésben és gyakori cselekvésben. *Baggy* (Ladányi) 'nagyszemű'; *Hërnyaq* (Kéméndi) 'csúf'; *Mędve* (Lénárt) 'lassú mozgású'; *Mucu* (sz. Tóth Lajos) 'nyúl, nagyfülű'; *Raqka* (Derda) 'vöröshajú és -arcú': eredetileg a vörös szín volt a meghatározó, csak jóval később ragasztották a családra a 'ravasz, tyúktolvaj' jelentést. *Sërke* (Tószögi) 'a tetű petéje; tetves, piszkos ember'; + *Tokjq* (Dósa) 'egészen fiatal bárány; ugrándozó ember'; *Űrge* (Nagy) 'ürgearcú; ürgeevő'.

2. Testi hiba. *Balog* (Csont) 'balkezes'; *Bütyköü* (Boldizsár) 'bütyköslábú'; + *Csonka* (Miklósi) 'félkezű'; *Görösös*^s (Derda) 'görösös kezű'; *Jupúp* (Szabó) 'görbehátú'; *Juláb* (Dósa) 'görbelábú'; *Kangyi* (Dósa) 'kancsal'; *Kęske*ⁿ (Lukács) 'beesett mellű'; + *Kukq* (Madarász) 'kuka, dadogva beszélő'; *Pęrgöüs* (Virág) 'reszketős': szellemes szójáték is; *Puq* (Hüvelyes) 'petyhüdt'; + *Ręzgöü* (Boros) 'reszketős'; *Sánta* (Dósa) 'csipőficamos'; *Vak* (sz. Farkas Lajos) 'farkasvakságban szenvedő'; *Vak* (Szabó) 'hályogos szemű'.

3. Egészség, higiénia. *Böürpál* (Lukács) 'pállott bőrű', *Mocskos*^s (Derda), *Rętek* (Kósik) 'retkes lábú'; *Vajas*^s (Hüvelyes): a falubeliek szerint a varasodó sebet vajjal kell kengetni. A népi gyógyítás egyik alapja: hasonlót hasonlóval (vö. kutyaharapást szőrivel). Ebben az esetben csak a két szó hangalakja hasonló: varat vajjal.

4. Arc és fej. *Baba* (Lukács) 'babaarcú'; *Bajús* (Tóth): kimondottan gúnynév, mert a névadónak tífusz következtében egyáltalán nem volt bajusza. *Bajúsos*^s (Jakab) 'nagybajuszú'; *Domq* (Mizser) 'kenyérvég; cipóarcú', *Gomoja* (Orosz) 'nagyfejű'; + *Káposzta* (Ardai) 'nagyfejű'; *Kompri* (Jakab) 'burgonya; nagyorrú', *Pampuszka* (Tóth) 'fánk, gömbölyded arcú'; *Pufi* (sz. Csattos Lajos) 'pufók'; *Szęiv* (Tóth) 'széparcú', + *Trocki* (sz. Tóth Sándor) 'Trockijra hasonlító'.

5. Járás. Csaknem minden forma előfordul, pozitív és negatív értelemben egyaránt. *Bqsa* (Kósik, Tóth) 'kevélyen járó'; *Bocq*ⁿ (Lukács) 'bicegve járó'; *Bokás* (Kósik) 'bokacsattogtató'; *Csillag* (sz. Nyirő Károly) 'egyenesjárású'; *Pęcki* (Derda) 'peckesen járó'; *Pipis* (Dósa) 'kényeskedve, *pipískędvę* járó'; *Pęcök* (Tószögi) 'peckesen járó'; *Szqłkás* (sz. Apostol Bálint) 'egyenes járó'.

6. Gyakori cselekvés. + *Fingq* (Sütő), + *Futvaszarik* (Kovács) 'mindig siető'; *Hępci* (Lukács) 'tüszentős'; *Katabırja* (Tószögi) 'sokgyermekű, *mer Kata bırja*'.

7. Haj. Talán itt alkalmazzák a legáltalánosabb szavakat a jellemzésre és

ezzel együtt a névadásra. *Barna* (Mizser), *Burkus* (Szabó) 'bozontos, kócos, fésületlen'; *Fékketű* (Jakab).

8. Termet. *Csitri* (Mizser) 'kicsi'; *Fęsnęr* (Hüvelyes) <szlovák *fešny*; az elnevezett a szlovákokkal kereskedett, ők hívták így a délceg, jó kiállású embert; a falubeliek nem értették tisztán az idegen szót. *Kis* (Boros, Dósa, Erdős, Gönczi, Mizser, Sütő, Tóth, Virág), *Nagy* (Boros, Dósa, Derda, Gönczi, Mizser), *Dagė* (Tóth) 'dagadt, kövér'; *Tájú* (Tóth) 'toll, pihe, kis ember'.

9. Egyéb. *Bugyi* (Kéméndi) 'bugyogós'; *Sęrpęnyőü* (Erdős) 'lábás': az erdei munkákhoz mindig magával vitt egy kis lábast. *Kisvirág* (Dósa).

H) Ismeretlen eredetű ragadványnevek

Az itt felsoroltak eredetét nem sikerült tisztázni. Talán személynévi eredetűek, de ilyen személynéveket a szóba jöhető községekben nem találunk. *Búrda* (Lukács), *Bró^umusz* (Dósa), *Csęngęri* (Pintér), + *Gardi* (Szabó), *Kuci* (Jakab), *Lıbor* (Apostol), *Maklári* (Dósa), *Radvaji* (Tóth), *Sura* (Farkas), + *Ubıckęę* (a vezetéknevet nem sikerült felderíteni).

Az eddig felsorolt ragadványneveket falubeliek adták falubelieknek. Most az 1870-es évektől 1942-ig a községben élő kereskedő zsidók ragadványneveit ismertetjük, melyeket a cserépfalusiak adtak nekik.

Névből alakultak: *Gimbarom* <Grünbaum, *Jękus*, *Nęci*, *Zęli nęini*. Külső tulajdonság: *Bajúszkiráj*, *Sęnta gúnár*, *Tęsi* 'kacsaterelő szó'; *Bęnatos*^s. Szóhasználat: *Loptęli*. Esemény: a megérkezésükkor való időjárást jelölték meg ragadványnévként: *Fő^üdręngęis*, *Jaokorgyött*, *Locspocs*, *Zivatar*. Üzleteiknek is ezeket a neveket adták.

A ragadványnevek szófaja

Egyik csoportosítási alap. Már kevesebb variációt találunk, mint az eredet vizsgálásakor. Mindenesetre világos képet kaphatunk az egyes szófajok megterheltségéről.

1. Ige. Ritkán fordul elő, és csak mondatértékű ragadványnevekben fordul elő: *Lövök*, *Katabırja*, *Futvaszarik*.

2. Főnév. Már tökéletesebb képet alkotnak. Tulajdonnév, és köznév is több található. A tulajdonnevek két fajtája fordul elő: személynév (vezetéknév, keresztnév illetve ennek beceneve) és földrajzi név. Személynévek: *Bűdi*, *Hę^{ti}* családi név, *Jani*, *Pęti* utónév; földrajzi nevek: *Piskęę*, *Rozsnyęę*. A köznevek is változatos képet mutatnak: *Cibe*, *Pęszma*. Képzett szó alig akad: *Kiskondęs*^s. Kevés az összetett szó: *Údbıręę*, *Szęikláb*.

3. Melléknév. Természetesen — mivel egyúttal jellemzésről is szó van —

ebből található a legtöbb. Képzett alakban is. Eredeti melléknevek: *Barna, Nagy*. Az *-i* képzős melléknév igen gyakori: *Pijaci, Faluházasi*. Alig marad el tőle az *-s* képzős melléknév: *Lisztés^s, Szeges*. Melléknévi igenevet is szívesen használnak: *Kotrqq, Rëzgö^ü*. A játszi képzés is előfordul, bár a szófaj erősen vitatható: *Pëtënc, Patkó^{cki}*.

4. Egyéb szófajok. Egyet sem lehet külön kiemelni, majdnem mindegyiknek van képviselője: *Këiccër, Sënki, Ugyaⁿ*. Előfordulnak olyanok is, melyeknek szófaji hovatartozása nem határozható meg: *Gagë, Dagë*.

A ragadványnevek élete

Az itt említett ragadványnevek többsége örökölt, tehát nem újkeletű. Érdekes az, hogy a régebbi elnevezéseket szívesebben használják; s a név viselőjének halálakor pusztul el a ragadványnév is, bár az illetőt halála után is ragadványnévén emlegetik. Az új ragadványneveket ismerik, csak kevésé használják, hiszen alig van ember a faluban, akinek ne lenne ragadványneve, s az új nem mutatkozik olyan erősnek, hogy kiszorítsa a régit. Ennek okát nem a műveltségi szintben, hanem az erős gyökerekben látom, még akkor is, ha a név jelenlegi viselőjére már nem illik a név tartalma: *Barna, Sánta*. A szűk baráti körben keletkezett ragadványnevek megmaradnak alkalminak, legfeljebb csak néhány közelálló ismeri. A megkülönböztető jelleg megmarad, az eredeti megjelölés egyre halványodik, s olykor csak az anyakönyvből rekonstruálható az eredeti jelentés: *Dudika, Barsi*. Egyes szavak az idők folyamán már elavultak, legfeljebb csak a nagyon öregek ismerik jelentésüket: *Böürpál, Csęrtęng*.

Az új ragadványnevekről most még nem lehet megmondani, hogy öröklődnek-e. A lehetőség megvan rá, hiszen az azonos nevéek megkülönböztetése mindig probléma lesz.

A ragadványnevek öröklődhetnek és el is pusztulhatnak. Az öröklődésnek van egy érdekessége, hogy nincs nemhez kötve, noha az az általános, ha a férfiág megy tovább. Például a Pászma Matok egyik öreganyjuktól, Pászma Lukács Zsuzsannától örökölték ragadványnevüket. A lány haláláig viseli ragadványnévét, még akkor is, ha férjhez megy. Tehát a ragadványnév a férfiág kihálásával nem feltétlenül pusztul el.

III. Észrevételek, tanulságok

A ragadványnevek vizsgálatakor nem a mai kor, hanem egy régebbi világ mutatkozik meg. Esetleg néhány száz éves állapotot rekonstruálhatunk. A feldolgozáskor a következő sajátosságokat mondhatjuk el:

1. A házasságra az exogámia a jellemző. Ezt bizonyítják azok a ragad-

ványnevek, amelyek a közeleső falvakban családi névként használatosak. Ugyanakkor ez fordítva is érvényes. Ráadásul a református egyház anyakönyvében találhatunk — szórványosan — olyan személyneveket is (Mészáros), amelyek más falvakban igen gyakoriak (Kács). Feltételezhetjük, hogy az egyéb kategóriában szereplő nevek közül több messzebb lévő községekben előnév (Burda), mivel a falubeliek még Szeged és Nagyvárad vidékére is eljutottak meszes szekereikkel. Házasodhattak távolibb vidékről is.

2. A község lakossága jelenleg földműveléssel (főként szőlőtermesztéssel) foglalkozik. Az öregek és a ragadványnevek tanúsága szerint a főfoglalkozás nem ez volt. A falut hatalmas erdőség övezte (manapság 2 km-re húzódik az erdő), csak a múlt század végén kezdték meg az erdőirtást. A lakosság juh-tenyésztéssel foglalkozott (*Bacsq, Tokjqq, Julqb*). Mellékfoglalkozásként azt üzték, amit az erdők és a hegyek nyújtottak: famegmunkálás (*Sërgolt, Sidrik*), erdőjárás (*Csipke* és a sok állatnév), a szén- és mészegetés (*Szënes^s, Mëszes^s*). Az iparosok rétegéről is képet kaphatunk (*Csëszkq, Kotraq*).

3. Sok hiedelem és babona is kapcsolódhat az elnevezésekhez. A népi gyógyításra utal: *Orvos, Vajas^s*. A hiedelmekkel függ össze a *Juficër* (Lucifer) 'főördög' elnevezés is.

4. A ragadványnevekben maradtak fenn egyes kihalt családok nevei: *Büdi, Juhász* és már elavult szavak: *Tipáⁿ, Harsli*.

5. Más népekkel való kapcsolatról is vallanak a ragadványnevek. Több cigány szó található (*Pëla, Pimuzsi*), mivel a lakodalmban a szomszédos falvakban lakó (Bogács, Noszvaj) cigányok muzsikáltak. A szlovákokkal való kapcsolat főként a múlt század végén kezdődött, amikor Cserépfalutól 20 km-nyire üveghutát létesítettek, s ide Nyitra vármegyéből hoztak szlovákokat (az ő utódaik a répáshutaiak). Noha a cserépfalusiak az akkori a nacionalista ideológia következtében kissé lenézték őket, mégis jó kapcsolatot tartottak velük.

A németekkel való kapcsolat a ragadványnevek alapján kizárólag az osztrák—magyar hadseregére korlátozódik. A falubeliek Egerben és Kassán katonáskodtak, s hozták magukkal a német kifejezéseket (*Kucsër, Vaszisz*). A kivándorlás szomorú tényére utal a svéd *Mëndár* szó. Jelenleg is több innen elszármazott család él Svédországban.

6. A ragadványnevek eredetileg erős érzelmi alapon álltak, s világosan tükröződik a névadó álláspontja az elnevezéssel kapcsolatban.

7. A temetőt átvizsgálva, csupán két ragadványnevet találunk a sírfeliratokon: *Asztalos, Pászma*. Ritkán a kezdőbetű a név előtt, általában a valódi név fordul elő, mivel a leszármazottak szégyellik a *csúfolqddqngvet* kiírni a sírkőre.

MIZSER LAJOS

Die Beinamen von Cserépfalu

I. Die Dorfbewohner halten die Beinamen für Spitznamen, auch in dem Fall, wo die ursprüngliche Bedeutung in Vergessenheit geraten ist. Die Bezeichnung der Beinamen ist: *csufolaqdaqne'v*. Es sind zwei Typen zu unterscheiden: die ererbten oder die erworbenen Beinamen (die letzten können selbständig gebraucht werden, die ersten determinieren die Familiennamen). Die ererbten Beinamen können den Nachkommen nicht nur vom Vater oder Ehemann zugekommen werden, sondern auch von der Mutter oder der Ehefrau (der Sohn von Pászma Lukács Zsuzsanna, Mato Lajos hat den Beinamen der Mutter geerbt).

II. Die Beinamen werden ihrer Entstehung nach klassifiziert:

A) Beinamen, die sich auf Verwandtschaft beziehen: in Form von Kosenamen; hier dominiert der Name des Vaters: *Gábor* (Erdős, Mizser), *Samu* (Tóth), als Zuname dominiert der Name der Mutter, besonders wenn sie aus einem anderen Dorf stammt: + *Bojtár* (Mizser), *Hó^uca* (Vályi Nagy).

B) Beinamen, die sich auf einen Beruf beziehen: diese weisen einen Zustand vor 100 Jahren auf: *Bacso* (Kéméndi), *Orvos* (Hüvelyes).

C) Beinamen, die sich auf dem Wortgebrauch gründen: die spöttische Eigenart zeigt sich hier am stärksten: *Polint* (Boros), *Lövök* (Lukács).

D) Beinamen, die ein Besitztum ausdrücken: diese hängen im allgemeinen mit dem Geschäftsleben zusammen, weil wenig an Geschäften in der Hand der Dorfbewohner war: *Bükkös* (Erdős), die andere Gruppe steht mit der Viehhaltung in Verbindung: *Kani* (Mizser).

E) Beinamen, die sich auf einen Wohnort beziehen: sie bezeichnen einen Teil des Dorfes: *Toronyi* (Tóth), oder einen Ortsnamen, wo der genannte Mann als Gedingarbeiter diente: *Piskao* (Erdős).

F) Beinamen, die innere Eigenschaften ausdrücken: selten wird die genannte Eigenschaft beim Namen genannt, sondern sie wird mit einem anderen den Inhalt deckenden Namen versehen: *Vatka* (Derda), *Possatt* (Tóth).

G) Beinamen, die sich auf äußeren Eigenschaften gründen: die Umbenennung ist hier am weitverzweigsten. Fast jeder Name ist mit Augen wahrnehmbar: *Boci* (Lukács), *Pöcök* (Tószögi).

H) Beinamen von unbekannter Entstehung: die Entstehung war nicht festzustellen: *Bürda* (Lukács), *Bróumus* (Dósa).

Den Wortarten nach überwiegen selbstverständlich die Adjektive, es handelt sich hier um Charakterzüge: *Szenes* (Boros), *Sze'v* (Tóth). Auch das Substantiv kommt oft vor: *Jupup* (Szabó), *Maozes* (Kósik), die anderen Wortarten sind meistens Kuriosa.

Der Erfahrung nach sind die ererbten Beinamen stärker; die Ursache ist der Stand und nicht das Bildungsniveau.

III. Können die Beinamen überprüft werden, erschloß sich uns eine ältere

Zeit. Für die Ehe war die Exogamie charakteristisch, obwohl es geleugnet wird. Die Hauptbeschäftigung war nicht der Ackerbau, sondern die Schafzucht; die Nebenbeschäftigung: was mit dem Wald zusammenhing. Die Beinamen haben eine Menge von Aberglauben bewahrt, und zeigen auch die Beziehungen zu anderen Völkern. Auch manch schon ausgestorbene Familiennamen haben sich erhalten.

L. MIZSER

